

1. Wil - hel - mus van Nas - sou - we Ben ick van Duit - schen

Trouw aan de Spaanse koning

Wilhelmus, van spotlied tot lijflied van de geuzen

In deze tijd, waarin traditie een bijna heilige status heeft en de kleinste aanpassingen hierin kunnen leiden tot het uitbreken van een volkswoede, is het belangrijk te weten dat het Wilhelmus het oudste volkslied ter wereld is. Het is een van de belangrijkste symbolen van onze nationale identiteit. Iedere *echte* Nederlander zou het uit volle borst mee moeten kunnen zingen!

Quinten Koster is
redacteur van Kleio.

1. Wilhelmus.

Breed. Marnix van St. Aldegonde.

1. Wil - hel - mus van Nas - sou - we Ben ick van Duit - schen
2. Mijn schild en - de - be - trou - wen Sijt ghy, o Godt, mijn

1. bloet; Den Va - der - lant ghe - trou - we Blijf ick tot in - den
2. Heer! Op U so wil ick bou - wen, Vor - laat mij nim - mer -

1. doet. Een prin - ce van O - ran - jen Ben ick vrij on - ver -
2. meer! Dat ick doch vroom mach blij - ven, U die - naer t'al - ler -

1. veert; Den Co - ninck van His - pan - jen Heb ick al - tijd ghe - eert.
2. stont, Die ty - ran - ny ver - drij - ven, Die mij mijn hart door - went.

81420

Bladmuziek van het
Wilhelmus.

Het huidige kabinet, Rutte III, vindt het belangrijk dat iedereen bij wie ‘Neêrlands bloed door d’aderen vloeit’, bewust wordt gemaakt van het gezamenlijke roemvolle verleden. Dit om een sterkere samenhang in de samenleving te creëren. Het onderwijs heeft deze belangrijke taak op zijn bord gekregen, met name het geschiedenisonderwijs. Een van de zaken waar in het bijzonder aandacht aan besteed dient te worden, is het nationale volkslied. Alle leerlingen moeten les krijgen over de tekst, de betekenis en de melodie van het Wilhelmus.

Spotlied

Ons eeuwenoude volkslied is geschreven tussen 1568 en 1572. De dichter, waarschijnlijk Filips van Marnix van Sint-Aldegonde, schreef de tekst op de melodie van het lied *Chartres*. Dit was een spotlied waarmee de katholieke Fransen de mislukte belegering van die stad in 1568 door de hugenoten belachelijk maakten.¹ De huidige, statige melodie is echter pas in 1626 door Valerius gepubliceerd en in 1877 bewerkt door de Oostenrijkse componist Eduard Kremser. Het origineel uit 1568, waar al deze versies op zijn gebaseerd, is veel simpeler en vlotter, wat natuurlijk ook te verwachten is bij een spotlied. Het Wilhelmus is een acrostichon, een gedicht waarbij de eerste letters van ieder couplet samen een woord of zin vormen. In dit geval de naam Willem van Nassov.² Daarnaast spiegelt de opbouw van de coupletten zich. Zo komt het eerste couplet terug in het slotcouplet, het tweede couplet wordt gespiegeld in het veertiende couplet, het derde in het dertiende, enz.³ De tekst van het Wilhelmus beschrijft de visie van Willem van Oranje tijdens een grote crisis in het begin van de opstand tegen Filips II. In 1568 was hij een aanval begonnen waarbij hij zijn broer Adolf verloor. Al snel bleek ook dat de opstand door gebrek aan geld en steun van de bevolking gedoemd was te mislukken. In het elfde en twaalfde couplet beschrijft hij zijn eigen mislukte aanval, die uiteindelijk resulteerde in een roemloze vlucht naar slot Dillenburg. Omdat nergens in het Wilhelmus wordt gesproken over de omslag in de strijd, veroorzaakt door de verovering van Den Briel door de watergeuzen in 1572, wordt aangenomen dat het lied vóór deze hoopvolle gebeurtenis is geschreven. Daarnaast is er al een vermelding van het Wilhelmus tijdens het Beleg van Alkmaar in 1573.⁴ Al met al is het Wilhelmus op het eerste gezicht dus niet echt een roemvol en heroïsch gedicht.

Ridderlijke deugden

Om de tekst van het Wilhelmus goed te begrijpen is het belangrijk te beseffen dat Willem van Oranje een *ridder* in de Orde van het Gulden Vlies was. Hij had de opvoeding van page naar

schildknaap tot ridder doorlopen (zie ook het artikel over de militaire carrière van Willem elders in deze *Kleio*). Dat de dichter van het Wilhelmus Willem van Oranje vooral als ridder zag, geeft het lied een bijzondere dynamiek en verklaart een aantal belangrijke delen uit de tekst. Zo gaat het eerste couplet van het Wilhelmus vooral over een van de zeven ridderdeugden: trouw. Dit kan een alternatieve verklaring geven voor de tweede zin van dit couplet: *ben ik van Duitsen bloed*. De Romeinse geschiedschrijver Tacitus noemt de Duitser bij uitstek trouw. Door iemand Duits bloed te geven wordt eigenlijk gesteld dat deze persoon trouw in zijn bloed heeft.⁵ In het Wilhelmus worden hier direct drie voorbeelden bij genoemd: trouw aan zijn vaderland, trouw aan zijn prinsdom en trouw aan zijn leenheer, Filips II, de koning van Spanje. Die trouw aan Filips II maakt het eerste couplet altijd wat lastig. Wel zeggen dat je trouw bent aan de koning, maar ondertussen in opstand komen? Om deze zin te begrijpen moet het Wilhelmus als geheel bekeken worden. Eigenlijk is het lied een betoog, een verklaring gericht aan het Nederlandse volk. Je zou het bijna de eerste Apologie van Willem van Oranje kunnen noemen, waarbij uiteindelijk in het slotcouplet de schijnbare paradox wordt verklaard. Willem zegt in het lied:

‘Je zou het bijna de eerste Apologie van Willem van Oranje kunnen noemen, waarbij uiteindelijk in het slotcouplet de schijnbare paradox wordt verklaard’

(Couplet 1) Ik ben altijd trouw geweest. Ook aan de koning. (Couplet 2) Ik probeer steeds de wil van God uit te voeren en daarvoor ben ik uiteindelijk ook verdreven. Maar met Gods hulp zal ik terugkomen. (Couplet 3) Ik raad het Nederlandse volk aan om sterk te zijn, want God zal jullie niet verlaten. Ook moeten jullie bidden dat ik je mag helpen. (Couplet 4) Want jullie weten toch dat ik en mijn (wapen)broeders er nooit over hebben getwijfeld om alles voor jullie op te offeren? (Couplet 5) En ik ben ook niet zomaar iemand. Ik kom uit een keizerlijk geslacht, (couplet 6) en heb een groot vertrouwen in God.⁶ Hij zal zorgen dat ik de tirannie uiteindelijk verdrijf. (Couplet 7) Ik hoop dat God mij beschermt tegen sluipmoordenaars.⁷ (Couplet 8) Want God heeft ook koning David geholpen toen deze in zijn grootste nood zat. (Couplet 9) En ik wens dat God ook mij helpt om eervol als trouwe held (lees: ware ridder) te sterven. (Couplet 10) Ik weet dat jullie zwaarder lijden onder de Spanjaarden dan ik. (Couplet 11) En ik heb geprobeerd om met mijn leger jullie te helpen, (couplet 12) maar God heeft anders besloten. (Couplet 13) Maar ik blijf hoop houden, want ►

1 Luister naar het origineel op youtu.be/sgECAMtABEM.
2 Let op: dit is de oude spelling. In de nieuwe spelling is het *Nazzov* geworden.
3 Breman, W. F. (1951), *De boodschap van het Wilhelmus*. 's-Gravenhage: A.A.M. Stols Uitgever, via tiny.cc/K3BVHW.
4 Aantekeningen van een ooggetuige bij het Beleg van Alkmaar van 8 september, te lezen op tiny.cc/K3AVEO.
5 Breman, W. F. (1951), *De boodschap van het Wilhelmus*. 's-Gravenhage: A.A.M. Stols Uitgever, via tiny.cc/K3BVHW.
6 Hoewel het *droit divin* hoort bij de absolute monarchie in de zeventiende eeuw, geeft het wel weer dat mensen vonden dat het koningschap niet zomaar iedereen toekomt. In die geest is het verklaarbaar dat Willem van Oranje wijst op zijn roemruchte voorvaderen om zo zijn aanspraak op de macht in de Nederlanden kracht bij te zetten.

7 Willem van Oranje is duidelijk niet bang voor de dood op het slagveld, maar een laffe moord is een einde dat een echte ridder niet waardig is.

8 Dit is een bewerking van de samenvatting van het Wilhelmus uit: Breman, W. F. (1951), *De boodschap van het Wilhelmus.* 's-Gravenhage: A.A.M. Stols Uitgever, p.41.

9 Uit de aantekeningen van het Beleg van Alkmaar van 8 september blijkt dat de Spanjaarden de muziek van *Chartres* gebruikten om de Nederlanders uit te dagen. 's Avonds speelden wij vanaf de kerktoeren op onze fluit, zodat de vijand wist dat wij nog vol goede moed waren; De Spanjaarden hadden echter de gewoonte om als antwoord met hun fluiten het Wilhelmus te spelen, om ons te bespotten.' Vrij vertaald uit tiny.cc/K3AVEO.

10 Volgens de overlevering zou bij binnenkomst van de enorme groep edelen, die het Smeekschrift aan de landvoogdes wilde aanbieden, Charles de Berlaymont, raadsheer van Margaretha van Parma, de landvoogdes gerustgesteld hebben met de woorden: 'N'ayez pas peur, Madame, ce ne sont que des gueux.' ('Wees niet bang, mevrouw, het zijn maar bedelaars.') Later namen de opstandelingen deze Franse belediging als *geuzennaam* aan.

11 Louis Peter Grijp, *De dynamiek van Nederlands Nationale Hymnen.* Te lezen op tiny.cc/K3DVNH.

ik bid dat God mij verder zal helpen. (Couplet 14) Daarom moeten ook jullie blijven vertrouwen in God. (Couplet 15) Want hoewel ik trouw ben aan de koning, ben ik vooral trouw aan God.⁸

Waarom deze licht deprimerende, maar toch hoopvolle tekst geschreven is op de melodie van een vrolijk Frans spotlied, waarin nota bene protestanten belachelijk worden gemaakt, is helaas niet duidelijk. Het zou zelfs zomaar kunnen zijn dat het Wilhelmus oorspronkelijk een gedicht zonder muziek was, of dat het zelfs op een andere melodie is geschreven. Maar toen de Spanjaarden tijdens de belegering van een Nederlandse stad de protestante inwoners bespotten door *Chartres* te spelen, het lied waarin het militaire falen van de protestanten tegen het katholieke bewind bezongen werd, zou het goed mogelijk geweest kunnen zijn dat een vaderlandse stedeling ontdekte dat de tekst van het Wilhelmus precies over die muziek paste.⁹ Met die hoopvolle tekst werd het wapen van de spot geneutraliseerd. En het zou niet de eerste keer zijn dat onze voorouders van een bespotting een *geuzennaam* wisten te maken.¹⁰ Daarnaast is de tekst van het Wilhelmus ook niet de enige Nederlandse tekst op de muziek van het lied *Chartres*. Zo was er in 1577 ook een iets minder waardige variant bekend. Hierin kwamen de 'Spaanse hoeren' klagen dat men de Spanjaarden wilde verjagen. Deze Nederlandse meisjes dreigden zo hun broodwinning te verliezen. Blijkbaar was er in de zestiende eeuw aan creativiteit geen gebrek.

Volkliederen

Het Wilhelmus was al snel populair in het leger, op de vloot en bij prinselijke ceremoniën. Daar werd het regelmatig en geestdriftig gezongen en gespeeld, waardoor het eeuwenlang *de facto* functioneerde als nationaal volkslied. In de achttiende

eeuw ontwikkelde het Wilhelmus zich tot een instrumentale melodie die vooral op trompetten en op carillons werd gespeeld, waarvan vrijwel niemand zich meer de tekst kon herinneren. Het lied stond toen bekend onder de naam *Prinsenmars* en de oorspronkelijke tekst paste hier eigenlijk ook niet meer op.

Daarom werd er vlak na de aanvaarding van het koningschap door Willem I in 1815 een prijsvraag uitgeschreven om weer een volkslied met bijbehorende tekst te krijgen. Uiteindelijk bleef *Wien Neêrlands bloed door d'aderen vloeit* over. Toch werd dit lied nooit een echt volkslied. De tekst was daar veel te deftig en elitair voor. Zeker nadat er in 1834 ook verschillende verhandelingen over het oude Wilhelmus werden uitgegeven. Hierdoor bleven beide versies naast elkaar in gebruik.

In 1871 werd een bundel met liederen van Valerius, waaronder het Wilhelmus, opnieuw uitgegeven. De Oostenrijkse musicus Kremser gaf hier, voor een première van een orkest, een romantisch-heroïsche draai aan. Deze versie was een groot succes. Het vrolijke soldatenliedje was zo langzaam geëvolueerd tot een plechtig koraal, dat ook in Nederland erg populair werd.

Nu had Nederland drie volksliederen. Allereerst het officiële volkslied *Wien Neêrlands bloed*. Daarnaast de tekstloze *Prinsenmars*. En tot slot de versie die bewerkt was door de Oostenrijker Kremser. Dit was natuurlijk vooral verwarrend bij de Nederlandse gezanten in het buitenland. Wat moest er nu voor hen gespeeld worden? Daarom besloot de ministerraad in 1932, tijdens de voorbereiding van Wilhelmina's 25-jarig regeringsjubileum, de knoop door te hakken. Hier werd besloten dat het Wilhelmus in de versie van Kremser, dat ook de voorkeur genoot van koningin Wilhelmina, het enige en officiële volkslied van Nederland zou zijn.¹¹ ■

Marnix van Sint Aldegonde draagt zijn juist voltooide Wilhelmus voor in aanwezigheid van Willem van Oranje. Geschilderd door Jacob Spoel in de negentiende eeuw.